

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Euthanasie: het proces van rechtsverandering

Proefschrift

ter verkrijging van het doctoraat in de
Rechtsgeleerdheid
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
Rector Magnificus, dr. F. Zwarts,
in het openbaar te verdedigen op
maandag 25 november 2002
om 14.15 uur
door

Helena Alfonsa Maria Weyers

geboren op 2 mei 1952
te Schaesberg

Promotor: Prof. J. Griffiths

Voorwoord

Het schrijven van een voorwoord betekent dat een werk wordt afgesloten. De auteur slaakt een zucht van verlichting en dankt zijn of haar omgeving voor het geduld en de steun. Ook ik voeg me in dit gebruikelijke gedrag zij het dat ik het eerste achterwege laat en het tweede kort zal houden.

In 1995 ben ik als onderzoeker in opleiding begonnen aan het onderzoek waar dit boek het resultaat van is. Al met al heb ik er zeven jaar met erg veel plezier aan gewerkt. Dat plezier heeft natuurlijk alles te maken met de prettige omgeving waarin ik werk en daarvoor dank ik iedereen van de vakgroep Rechtstheorie. Dat plezier komt ook doordat mijn sociale omgeving altijd benieuwd en enthousiast is gebleven over mijn onderzoek. Een houding waardoor ik mij altijd gesteund heb gevoeld. Mijn dank daarvoor aan iedereen.

Een paar mensen wil ik graag speciaal danken door hun naam hier te noemen. Aan de laatste versie van dit boek hebben Nicolette Scholten en James Kennedy een grote bijdrage geleverd. De eerste door in de laatste weken nog alle verkeerdstaande lettertjes, komma's, streepjes en wat dies meer zij, op te sporen. De tweede door zijn kristische lezing en dito opmerkingen bij een eerdere versie van het boek.

Tenslotte zijn er twee mensen zonder wie het boek niet tot stand was gekomen. De eerste is mijn promotor John Griffiths. Ik denk dat promotor en promovendus zelden een zo onproblematische verhouding hebben als John en ik. Ik denk ook dat er maar weinig promotores zo veel vertrouwen in hun promovendus hebben als John in mij en dat weinig promotores zich met zoveel inzicht en werklust op het werk van hun promovendi storten als John. Voor mij is het goud waard.

De tweede is mijn partner Gerry Tacken. Ook hier heb ik het geluk gehad iemand gevonden te hebben die bereid was al mijn producten, soms tot twee maal toe, te lezen en zeer nauwgezet te verbeteren. Harmonie en gemak zijn ook hier de sleutelwoorden. Ik ben een gelukkig mens.

Het boek draag ik op aan Tom en Jikke, aan wie het schrijven van dit boek lange tijd ontgaan is.

Dit onderzoek werd gesteund door de Stichting voor Recht en Openbaar Bestuur (Reob), welke deel uitmaakte van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

Tekening kافت: Tom

Druk en Lay-out kافت: Reprografischdienst Harmoniecomplex
Rijksuniversiteit Groningen

Inhoudsopgave

VOORWOORD

INLEIDING

1	VOORAF	3
1.1	Strafrechtelijk kader	3
	De artikelen 293 en 294 van het Wetboek van Strafrecht	3
	Juristen over de artikelen 293 en 294	5
	Overige artikelen en opmerkingen met betrekking tot het Wetboek van Strafrecht	7
	Strafuitsluitingsgronden en andere excepties	9
1.2	Andere relevante wettelijke regelingen ten aanzien van artsen	11
1.3	Medische ethiek	12
1.4	Overig materiaal omtrent euthanasie en hulp bij zelfdoding	17
	Als 'euthanasie' aangemerkte rechtszaken	17
	Een voorstander en een tegenstander aan het woord	17
	Ter afsluiting	20
2	DE VROEGE DISCUSSIES OVER LEVENSBEKORTING EN LEVENSBEEÏNDIGING (1945-1970)	23
2.1	Publicaties over levensbekortend handelen tussen 1945 en 1952	24
	De eerste publicaties	24
	Een rechtszaak in het buitenland	25
2.2	Het eerste euthanasieproces in Nederland	27
	De zaak van de Eindhovense arts	27
	Reacties op de zaak van de Eindhovense arts	28
2.3	Medisch-ethische vraagstukken ten aanzien van het einde van het leven (1950-1967)	31
	De waarheid aan het sterfbed	32
	Mogen middelen, ook welke mogelijk het leven bekorten, worden ingezet?	33
	Moeten alle beschikbare middelen worden ingezet?	34
	Actieve levensbeëindiging	38
2.3	Mia Versluis	41
2.4	Een 'nieuwe medische ethiek'	44
	Ethiek in beweging	44
	Het eerste standpunt over 'euthanasie' van een organisatie	45
	De interventie van J.H. van den Berg	46
	Andere aankondigingen van verandering	47
	Ter afsluiting	50
3	'EUTHANASIE' IN VELE GEDAANTEN (1970-1978)	53
3.1	Medici, ethici en juristen over 'euthanasie' (1970-1973)	55
	Het begrip 'euthanasie'	56
	De eventuele toelaatbaarheid van 'actieve euthanasie'	59
3.2	Twee officiële uitspraken over 'euthanasie'	62
	De generale synode van de Nederlands Hervormde Kerk	62
	De Gezondheidsraad	63
3.3	Een nieuw geval van euthanasie voor de rechter, de zaak Postma	65
3.4	Maatschappelijke acties en reacties	69
	Reacties van artsen	69
	Reacties van juristen	71
	Het ontstaan van nieuwe organisaties	71
3.5	Medici, ethici en juristen over 'euthanasie' (1973-1978)	73
	Definitie van 'euthanasie'	74
	Toelaatbaarheid	75
	Voorwaarden voor toelaatbare levensbeëindiging	76
	'Euthanasie' en de wet	76

3.6	Standpunten over 'euthanasie' van diverse organisaties	78
	De Gezondheidsraad	78
	De KNMG	79
	Standpunten van SVE, NVVE en Humanistisch Verbond	81
	Politieke organen	85
3.7	Een zaak voor het Medisch Tuchtcollege	86
	Ter afsluiting	87
4	DE DEFINIËRING VAN HET PROBLEEM (1978-1982)	89
4.1	Argumenten van voor- en tegenstanders van liberalisering	90
	Argumenten van tegenstanders	90
	Zelfbeschikking als kern van de definitie van euthanasie	93
4.2	Standpunten van politieke partijen	97
4.3	Belangstelling voor suicide	99
	SVE	100
	NVVE	100
4.4	Euthanasie in de praktijk	103
	Een onderzoek in verpleeghuizen	103
	Kwantitatieve gegevens	104
	De bijdragen van Admiraal en Spreeuwenberg	104
4.5	Euthanasie door leken, de zaak Wertheim en het instellen van een vervolgingsbeleid	106
	De zaak Wertheim	107
	Vervolgingsbeleid	110
	Ter afsluiting	111
5	OPMAAT TOT LEGALISERING (1982-1984)	113
5.1	Het rapport 'Euthanasie' van de Gezondheidsraad	113
	De definitie van 'euthanasie'	114
	Voorwaarden aan 'euthanasie' gesteld	114
	De rol van de staat ten aanzien van 'euthanasie'	115
	Wetswijziging?	118
5.2	Discussie over zorgvuldigheidseisen	119
	Zorgvuldigheidscriteria	120
	De verklaring van overlijden	121
5.3	Toepassingen van euthanasie en vervolgingen	122
	Schoonheim	122
	Pols	123
	Schoonheim voor de rechtbank Alkmaar	123
	Getuigenissen uit de praktijk	126
	Admiraal	131
	Schoonheim voor het Gerechtshof Amsterdam	132
	De verpleeghuisarts L.	133
	De huisarts W.	134
5.4	Publicaties op het terrein van hulp bij levensbeëindiging	135
	Kuitert over zelfdoding	136
	Tien jaar NVVE	136
	De lotgevallen van Ineke Stinissen (I)	137
	Een onderzoek in ziekenhuizen	139
	Ter afsluiting	140

6	DE CRUCIALE PERIODE (1984-1986)	143
6.1	Het initiatiefwetsvoorstel Wessel-Tuinstra	143
	De uitgangspunten van het wetsvoorstel	144
	Het wetsvoorstel	145
	Reacties	146
6.2	Publicaties	147
	Enschede	148
	Klijn en Nieboer	149
	Scheltens	150
	Hirsch Ballin en Van Haersolte	151
6.3	Hoorzittingen Staatscommissie Euthanasie	152
	KNMP	154
6.4	Het standpunt van het hoofdbestuur van de KNMG	155
	Het standpunt van het hoofdbestuur	155
	Reacties	158
6.5	De eerste uitspraak van de Hoge Raad en andere rechtszaken	159
	Pols voor de rechtbank Groningen	160
	Pols voor het Gerechtshof Leeuwarden	162
	De Hoge Raad over Schoonheim	162
	Reacties op het arrest van de Hoge Raad	165
	L. voor de rechtbank Rotterdam	167
	Levensbeëindiging in verzorgingstehuis 'De Terp'	169
	Admiraal voor de rechtbank 's-Gravenhage	172
6.6	Het rapport van de Staatscommissie Euthanasie	174
	Het meerderheidsrapport	174
	De minderheidsnota	179
	Reacties	180
6.7	Politiek Den Haag aan zet	182
	Ter afsluiting	184
7	EEN VOORLOPIGE AFRONDING (1986-1989)	187
7.1	De reactie van het kabinet, en het vervolg van het politieke debat	187
	Maatschappelijke reacties	190
	Verdere politieke ontwikkelingen	193
	Een conflict in de NVVE	195
	De verkiezingen en een nieuw advies van de Raad van State	196
7.2	Discussie over de medische exceptie, de verklaring van overlijden en de betekenis van zelfbeschikking bij euthanasie	199
	Euthanasie, een medisch of een maatschappelijk probleem?	199
	De verklaring van overlijden	201
	De betekenis van zelfbeschikking bij euthanasie	203
7.3	Vervolg rechtszaken met opnieuw een uitspraak van de Hoge Raad	205
	Schoonheim opnieuw voor een Gerechtshof	205
	Pols voor de Hoge Raad	208
	De dubbele berechting van W.	209
	Gerechtshof 's-Gravenhage en het Medisch Tuchtcollege over 'De Terp'	212
7.4	Verpleegkundigen en euthanasie	214
	De zaak van de ziekenverzorgende	215
	De zaak van de verpleegkundigen van het VU-ziekenhuis	215
	De rol van de verpleegkundigen bij euthanasie	216
7.5	Informatie over de praktijk van euthanasie	217
7.6	Politieke ontwikkelingen	218
	Het kabinet	218
	De Tweede Kamer	219
	De Gezondheidsraad	219
	De KNMG	221
	De vergadering van procureurs-generaal	222

Tweede Kamer en Raad van State	223
Reacties op het regeringsvoorstel	224
7.7 Drie zaken afgerond door de Hoge Raad	225
Vervolg zaak Pols	225
Vervolg zaak verpleeghuisarts L.	226
De zaak van de huisarts B.	228
Ter afsluiting	229
8 EEN POLITIEK VAN AFHOUDEN (1989-1994)	233
8.1 Politieke ontwikkelingen (1989-1991)	234
Het kamerdebat van 1989	235
Een nieuw kabinet en een nieuw plan	236
Reacties op het voorstel voor onderzoek	237
Vorbereidingen voor het onderzoek van de Commissie R Emmelink	237
8.2 Levensbekortend handelen bij wilsonbekwame patiënten	239
Patiënten in een langdurig coma	241
Ernstig demente patiënten	242
8.3 Rechtszaken en nieuwe ontwikkelingen	244
Hulp bij zelfdoding door een echtgenoot en een vriendin	244
Reanimatie ondanks niet-reanimeerverklaring	244
De lotgevallen van Ineke Stinissen (II)	245
De NVVE	247
De 'pil van Drion' en 'klaar met leven'	249
8.4 Onderzoeksgegevens over de euthanasie-praktijk en over protocollen en richtlijnen	250
Gegevens over de praktijk van euthanasie	250
Protocollen en richtlijnen	254
8.5 Het 'R Emmelink-onderzoek' en de daaraan verbonden politieke consequenties	255
De onderzoeksgegevens van de Commissie R Emmelink	255
Het begeleidend schrijven van de Commissie R Emmelink	258
Reactie regering	259
Maatschappelijke reacties op rapport	260
Parlementaire behandeling	262
De wettelijke verankering van de meldingsprocedure	264
De Eerste Kamer	266
8.6 Hulp bij zelfdoding bij psychiatrische patiënten: rapporten en rechtszaken	268
Hulp bij zelfdoding bij psychiatrische patiënten: rapporten	269
De zaak van de 'vasthoudende inspecteur'	271
Psychiater en huisarts en de depressieve patiënte	274
De zaak van de anorexia-patiënte	277
De zaak Chabot	278
Reacties	284
Twee andere rechtszaken betreffende hulp bij zelfdoding	285
Ter afsluiting	286
9 DE POLITIEKE AFRONDING (1994-2002)	289
9.1 Politieke ontwikkelingen in 1994	290
9.2 Rechtszaken	291
'Rondreizende euthanasie-artsen'	291
Mulder-Meiss	290
Cohen	295
Postma	296
De zaak Van der Weerd: euthanasie door verpleegkundige onder toezicht van arts	297
De zaken Zoon, Makdoembaks en Schat	298
Een tuchtzaak betreffende het achterlaten van een euthanaticum	301
9.3 Het tweede landelijke onderzoek	302
De onderzoeksgegevens	304
De reactie van de regering	309

9.4	Nieuwe ontwikkelingen binnen de medische professie	310
	Versterving en levensbeëindiging bij dementie	311
	Hulp bij zelfdoding bij een demente bejaarde	314
	SCEA en SCEN	315
	Palliatieve zorg	316
9.5	Patiëntenperspectief en publieke opinieonderzoek	317
	Onderzoek onder patiënten	318
	Nieuwe initiatieven	319
	Publieke opinieonderzoek	320
9.6	Rechtszaken	321
	De beslissing over <i>nemo tenetur</i> : De zaak Zweers	322
	Levensbeëindiging zonder verzoek I: de zaak van de neuroloog	323
	Levensbeëindiging zonder verzoek II: De zaak tegen de chirurg en de assistent-arts	324
	Levensbeëindiging zonder verzoek III: De zaak Van Oijen	326
9.7	Politieke ontwikkelingen vanaf 1997	328
	Het nieuwe wetsvoorstel	330
	Het eerste jaarverslag van de regionale toetsingscommissies euthanasie	332
	Vervolg behandeling wetsvoorstel 26 691	334
	De zaak Sutorius/Brongersma	335
	Behandeling 26 691 in de Tweede Kamer en Eerste Kamer	337
	Het tweede jaarverslag van de regionale toetsingscommissies	340
	Sutorius voor het Gerechtshof Amsterdam	341
	Ter afsluiting	342
	SAMENVATTING EN NABESCHOUWING	354
	SUMMARY	361
	AANGEHAALDE LITERATUUR	374

